

Rozhovor s místopředsedou Ústavního soudu Jaroslavem Fenykem

Prof. JUDr. Jaroslav Fenyk, Ph.D., DSc., Univ. Priv. Prof. (*1961)

Od roku 1988 působil jako prokurátor, v letech 1999 až 2005 byl náměstkem nejvyšší státní zástupkyně Marie Benešové. Po několikaletém působení v advokacii byl roku 2013 jmenován soudcem a místopředsedou Ústavního soudu. Je profesorem trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Získal ocenění Právník roku v oboru trestního práva (2010).

► **Už patnáct let nejste státním zástupcem. V čem se za tu dobu – při pohledu zvenčí – státní zastupitelství nejvíce posunulo?**

Přestože jsem odešel před dlouhou dobou, státní zastupitelství se mi neodcizilo a docela se zájmem sleduji jeho vývoj. Ostatně, zejména některé mediálně sledované kauzy přehlédnout nelze. Z tohoto pohledu se mi zdá, že soustava má hodně rozpracovaných případů, ale to nestačí, důležitý je výsledek. Takže držím palce, aby výsledek odpovídal vynaloženému úsilí o (znovu)nastolení spravedlnosti a rovnováhy narušené trestným činem. Samozřejmě, že v případech, které se mi, jako soudci Ústavního soudu, dostávají na stůl, vidím výsledky práce na všech stupních soustavy, ale to je na delší povídání a na to zde nemáme dost prostoru. Snad jen jednu poznámku. Trestní řízení musí být spravedlivé jako celek. Spravedlivost (*fair proces, procès équitable, due process*) je korektivem a referenčním rámcem nejen pro Ústavní soud, ale musí jím být i pro státního zástupce a začíná zahájením úkonů přípravného řízení.

► **V letech 1999 až 2005, kdy jste byl náměstkem nejvyšší státní zástupkyně Marie Benešové, se výrazným způsobem posílilo postavení státního zástupce v trestním řízení. Jak složité bylo získat pro změny podporu politiků?**

V této otázce je vlastně obsažena odpověď. Ano, prosadit alespoň základní pojistky proti zneužití vlivu exekutivy, respektive různých vlivových skupin na trestní řízení, je vždy velmi obtížné. Uvědomte si, že například vláda, respektive její prodloužená ruka – Ministerstvo spravedlnosti vykonávalo před novelou zákona o státním zastupitelství (2002) přímý dohled nad nejvyšším státním zastupitelstvím, pravomoc, kterou mohlo uplatnit a skutečně i uplatňovalo v konkrétních věcech...

Ministr spravedlnosti si prostě vyžádal trestní spis a našli se i ochotníci, kteří mu odezírali ze rtů... Změnit to byl neskutečný problém, protože bylo jasné, že odstraněním dohledu by tyto vlivy vzaly za své. Naštěstí, aktuální ministr spravedlnosti, slušný člověk a profesionál Otakar Motejl, měl pro zrušení dohledu mimořádné pochopení, sám ho podporoval a pomohl nakonec v podobě novely zákona o státním zastupitelství prosadit.

► **Vidíte s odstupem let i věci, které se tehdy mohly udělat či načasovat jinak?**

Jistě, a uvedu konkrétní příklad. Stál jsem za myšlenkou co možná největší vnější nezávislosti státního zastupitelství, tedy jak z hlediska působnosti, tak i z pohledu personálního nebo materiálního zabezpečení. Současně jsem ale upozorňoval i na to, že nezávislost neznámá neodpovědnost. Měli jsme s nejvyšší státní zástupkyní Marií Benešovou konkrétní vizi, ale bylo těžké ji prosadit. Ten, kdo aktuálně není u zdroje politické moci, má zpravidla plná ústa nezávislosti, ale jakmile se k moci dostane, většinou zatouží po opaku. Takže se s politickými změnami mění i pohled na státní zastupitelství a v tom spočívá možná hlavní příčina neúspěchu myšlenky jeho větší nezávislosti.

► **Kauza katarského prince Hámida bin Abdal Sáního, která předcházela vašemu odchodu ze státního zastupitelství, byla vlastně prvním čelním střetem veřejné žaloby s politickou mocí. Jak důležitým momentem ve vývoji státního zastupitelství případ byl?**

Byla to názorná ukázka toho, jak si tehdejší politická reprezentace v případě, když se dostala do úzkých, představovala fungování státního zastupitelství. A po zkušenostech si nemyslím, že tenhle přístup někdy zcela vymizí...

- **Na konferenci Unie státních zástupců v Senátu v roce 2017 jste hovořil o tom, že v mnoha evropských zemích, včetně ČR, postavení veřejné žaloby trvale osciluje mezi nezávislostí a podřízením politické moci. Máte odhad, jak bude tento trend ve střední a východní Evropě pokračovat?**

Míra závislosti a nezávislosti je velmi složitá otázka, i když se to na první pohled nemusí zdát. Zejména v současné, významně turbulentní době, kdy se zpochybňují a vyprazdňují tisícileté společenské hodnoty, oslabují autority a prázdna místa zaplňuje individualismus a neskrývané sobectví, vám státním zástupcům opravdu nezávidím. Jestliže společnost jako celek těmto rádobý novátorským trendům nebude úspěšně čelit, bude pak záležet na jednotlivcích, nakolik a kam se tímto proudem nechají unést. Zvládnou to současní státní zástupci? Pokud ne, zkušenosti z historie tady už přece máme a nejsou příliš veselé.

- **Ve státním zastupitelství chybí zákonem daný kariérní řád, na rozdíl od soudů neexistují výběrová řízení na vedoucí ani jejich funkční období. Považujete to oproti soudcům za systémový handicap?**

Myšlenka zavedení kariérního řádu u státního zastupitelství pochází také z doby mého působení u NSZ, kdy jsem se pokusil vyjednávat s Ministerstvem spravedlnosti o zřízení tzv. justiční mapy po francouzském vzoru, mapy která stanoví jasná pravidla pro kariérní postup. Musím ale přiznat, že bez většího úspěchu. Někde jsem zaznamenal, že současná ministryně spravedlnosti Marie Benešová tento nápad nedávno „oprášila“ a pokud jí to čas dovolí, určitě se pokusí o nějakou verzi. Justiční mapa je totiž základem kariérního řádu, bez ní si uspokojivé kariérní řešení veřejné žaloby jako orgánu výkonu trestní spravedlnosti neumím představit. Kariérní nejistota zpravidla vede i k nejistotám pracovním. Ostatně, dosáhnout kvalitního obsazení jednotlivých stupňů státního zastupitelství od okresů až po NSZ (mám na mysli jak vedoucí funkcionáře, tak řadové státní zástupce) náhodným výběrem, nemůže dlouhodobě ve stále náročnějších podmínkách obstát. Kariérní postup podle jasných pravidel je motivující a prokazatelně vede k vyšší kvalitě i na vyšších stupních, které potřebují autority jako sůl.

- **Pojďme k vaší současné funkci. Práce státních zástupců se vám dostává na stůl prostřednictvím ústavních stížností. Je možno nějak zobecnit, zda situace na hraně či za hranou ústavnosti, k nimž dochází v přípravném řízení trestním, mají spíše vzrůstající, nebo klesající trend?**

Uvědomte si, že přípustnost ústavní stížnosti je podmíněna kromě jiného vyčerpáním účinných opravných prostředků. To znamená, že Ústavní soud řeší podání, která sice odrážejí průběh věci v celé šíři trestního řízení, ale často se týkají jen konečného rozhodnutí obecných soudů. A právě na ta se Ústavní soud zaměřuje především. Jako soudce zpravodaj přesto v řadě případů procházím s asistenty celý trestní spis a pak vidím i na proces u státního zastupitelství. Z mého pohledu je postup státních zástupců zpravidla standardní, a když ne, obecné soudy v řádném nebo i v mimořádném řízení zjednávají nápravu samy. Horší to bývá ve věcech, které k meritu mají ještě daleko, a přesto skončí před Ústavním soudem. Jde o kontrolu ústavnosti v oblasti průlomů do základních práv, vazební řízení, prohlídky, odposlechy v přípravném řízení. A nezapomeňte, že Ústavní soud kontroluje nejen dodržování práva obviněného na spravedlivý proces, ale i právo poškozeného na účinné vyšetřování, což je jedna z forem spravedlivého trestního řízení. V těchto případech vždy nad zjištěními v konkrétní věci právě nejásám. Jsou trestní kauzy, které státního zástupce tlačí před soud hlava nehlava, jinde zase k mému údivu je jeho přístup k soudnímu projednání věci velmi vlašný...

- **Kritizujete, že ústavní soudci ne vždy dohlédnou, jak velký zásah do systému může představovat jejich rozhodnutí. Lze tomu vůbec zamezit v situaci, kdy ústavní soudce musí rozhodovat i v právních odvětvích, na které není specialistou a s nimiž nemá ani praktickou zkušenost?**

Soudci Ústavního soudu jsou osobnosti. Každý z nás si k Ústavnímu soudu nese svou specializaci, pochází z různého právního prostředí, máme různou citlivost na nesprávnosti... a přitom všichni rozhodujeme všechny obory práva... A tak to asi má být. Bohužel ale někdy pohled „shora“ bez pochopení praktických procesů ať už v legislativě nebo v řízení před orgány veřejné moci může být i nevýhodou. Pokud jsem, jak zmiňujete, namířil kritiku do vlastních řad tímto směrem, měl jsem na mysli určitou, naštěstí jen občasnou, odtrženost Ústavního soudu od reálného života a někdy až nepříjemně omezující hranici ústavního přezkumu. Přitom jsem určitě necítil jen na trestní řízení. Ale i tady se nabízí určité řešení. Pokud například většina soudců nesouhlasí v konkrétním případě s mými

odkazy na dlouhodobou bezproblémovou praxi, zákon o Ústavním soudu mi umožňuje vyjádřit svůj postoj v odlišném stanovisku, což dosti hojně využívám.

► **Máte reálně tři asistenty. Podle jakého klíče jim přidělujete agendu? Stane se někdy, že asistentův právní názor zcela změní váš pohled na věc?**

Když už nejsem vybaven potřebnou specializací (u ústavních stížností nejvíce je věcí civilních, pak trestních, poté správních...), mám specializované asistenty. Hledám většinou mezi mladými lidmi, kteří se v praxi už osvědčili a k nimž nejen proto mám důvěru. Vlastně mám stabilní tým tvořený jak asistenty, tak asistentkami a asi to tak už zůstane. To, že jejich názor často ovlivňuje nebo i změní můj původní postoj v projednávané věci, je běžné. Nevyhledávám „kýváčky“ a nevybírám si je od toho, aby mi pochlebovali. Jsou chytří, vzdělaní, slušní a své názory umí obhájit. Protože jako místopředseda soudu mám na starosti mezinárodní aktivity soudu, je samozřejmé, že moji asistenti jsou bez výjimky jazykově vybaveni.

► **Vystřídal jste řadu právnických profesí. Jaký je váš názor na optimální personální složení konstitučního tribunálu z hlediska zástupců jednotlivých právnických profesí, jejich specializací, ale i případné předchozí politické profílance soudců?**

Zastávám názor, že vystřídat několik právnických profesí je pro soudce Ústavního soudu výhodou. Vidíte případ hned z několika pohledů a hledáte jejich ústavní rozměr. Ale řekněme si otevřeně, že v českém právním prostředí se dostupnosti právnických profesí příliš nefandí. Argumenty jsou někdy úsměvné... často se zmiňuje například zatíženost předchozím povoláním. Tohle by se mělo opravdu vyřešit. Koncepčním přístupem. Jako první krok bych uvítal například společnou, respektive jednotnou profesní zkoušku, třeba v podobě současné zkoušky advokátní, tu považují za nejnáročnější.

► **Lze nějak srovnat vysoké funkce náměstka nejvyššího státního zástupce a místopředsedy Ústavního soudu? Povrchním pohledem se zdá, že ta druhá obnáší přece jen menší tlak.**

Tyto funkce nejsou v mnohém srovnatelné. Určitě je nelze poměřovat tlakem, který naznačujete. Jestliže Nejvyšší státní zastupitelství tvoří jen jeden z článků orgánů výkonu trestní spravedlnosti, jehož postupy podléhají řadě kontrolních, respektive opravných mechanismů, po Ústavním soudu už tu vlastně nikdo, kdo by napravil nedostatky v jeho práci, není. Soud pro lidská práva sice může zvrátit i názor Ústavního

soudu, ale jde o mezinárodní soud, subsidiární, přetížený stížnostmi ze 47 členských států. Soud pro lidská práva se v minulosti musel díky enormnímu nápadu věcí a odlišnostem v právních úpravách členských států uchýlit k doktríně „margin of appreciation“ (případ *Handyside v. UK*), a k zavedení pravidla tzv. *podstatné újmy na právech* (Protokol č. 14 k Úmluvě), což mu umožňuje zabývat se jen těmi nejzávažnějšími případy, které lze zobecnit pro více právních systémů, a před kterým především díky tomu najde skutečnou ochranu jen určité procento stěžovatelů. Proto tlak na rozhodování Ústavního soudu je velký, i když se to navenek nemusí tak jevit. A to už vůbec nemluvíme o návrzích na zrušení právních předpisů nebo jejich částí, kterými nás zásobuje především Senát, a jejichž posouzení je vždy mimořádně náročné a kde jako soudci v řadě případů, zejména v poslední době, velmi obtížně hledáme společnou řeč.

► **Jak moc zasáhla pandemie covidu-19 do výkonu práce Ústavního soudu?**

Je to stejné jako ve většině jiných právnických profesí. Pokud je to možné, pracujeme z domova, pléna se však konají v kombinované podobě, tedy jednak prezenčně za přísných hygienických opatření a jednak zčásti online prostřednictvím elektronického zařízení. Není to žádná velká zábava, mně osobně chybí přímý denní kontakt s asistenty, zdržuje to, je to přes značnou snahu naší administrativy kostrbaté a únavné.

► **V roce 2003 jste se stal prvním předsedou redakční rady tohoto časopisu. Jak vzpomínáte na vznik resortního periodika státního zastupitelství?**

Abych byl upřímný, je to už opravdu dlouho, tak se mi vybavuje jen jedna nosná vzpomínka. Jestliže jsme chtěli vyzdvihnout prestiž a společenský význam veřejné žaloby, tak jsme nemohli zapomenout na vlastní odborný mediální rozměr.

Otázky kladl Ondřej Šťastný